

OBIECTE DE UZ CASNIC ȘI PERSONAL ÎN IMPORTUL CLUJEAN (PRIMA JUMĂTATE A SEC. XVII)

Dacă exteriorul orașului transilvănean, arhitectura civilă constituie azi un domeniu tot mai predilect al studiilor de civilizație urbană a epocii medievale, nu același lucru se poate afirma despre cercetările privitoare la interiorul casnic. Chiar și în cadrul lor, de mai mare atenție se bucură mobilierul, decorația de interior, în schimb relativ puțin s-a publicat despre aspecte mai cenușii ale cotidianului urban, ale civilizației locuirii și traiului la oraș, cum ar fi inventarul și funcționalitatea încăperilor de locuit cu diverse destinații, ale dependințelor, pregătirea și servirea meselor, ospetele, vestimentația (în variate medii ale populației), întreținerea curățeniei personale și a locuinței și atâtea altele. Izvoarele narative nu par a fi aici de prea mare ajutor. Călătorii străini ajunși prin meleagurile noastre pătrund rareori în interiorul clădirilor de locuit, nu cunosc diurnul vieții de familie, ei rămân oaspeți. Memorialiștii, la rîndul lor, sînt de regulă unilaterali și din cale afară de subiectivi: cunosc mai bine, și, deci, descriu, aspecte ale traiului păturii din care fac parte, iar ca adepți ai anumitor moravuri, scrierile lor au fie un ton apologetic, fie unul prea critic. Așa fiind, surse relativ autentice de informație pentru cunoașterea aspectelor de viață cotidiană și a inventarului de interior rămîn documentația arhivală și vestigiile concrete, obiectuale, păstrate azi mă' masiv și sistematic în muzee. Deocamdată, sînt destul de rare contribuțiile care să valorifice sursa documentară și cea muzeală în scopul de a reconstitui imaginea vieții cotidiene transilvănene în interiorul caselor populației orășenești¹ și chiar nobiliare. În ce privește documentele de arhivă, ele conțin informații în general accidentale despre piesele de interior casnic urban, doar unele materiale arhivale sînt mai substanțiale, mai compacte. Dintre ele, s-au valorificat pînă acum cu precădere inventare de interior, documente privind litigii de avere, prilejuite de procedura juridică de succesiune. O sursă informativă de alt gen o reprezintă registrele de percepție a taxei vamale de tricesimă la Cluj, păstrate pentru anii 1599—1637 (cu hiaturi în deceniile 1 și 3 ale sec. XVII). Aceste registre — aflate în posesia Filialei clujene a Arhivelor Statului, fondul Socotelile orașului Cluj — informează despre aducerea în oraș și scoaterea din oraș, de către cetățeni clujeni, a unor mărfuri ce fac parte dintr-o largă gamă sortimentală, mișcare consemnată curent de tricesimatori. Se specificau numele celor care se prezentau la taxare,

¹ Cea mai de seamă contribuție fiind amplul studiu al lui S. Jakó despre numeroase aspecte ale interiorului casnic clujean, *Az otthon és művészete a XVI—XVII. századi Kolozsváron*, în *EmlKel*, p. 361—393.

direcția din care veneau sau în care se îndreptau cu mărfurile lor, denumirea, cantitățile și, adeseori, prețul comercial al fiecărei mărfi în parte, precum și taxa tricesimală percepută. Pe lângă asemenea informații directe, putem beneficia și de altele mijlocite, cum ar fi și proveniența, respectiv destinația a foarte multe din mărfurile taxate; căci aceste mărfuri erau fie tranzitate (aduse din altă parte și îndreptate iarăși către alte piețe, cu care clujenii întrețineau contacte comerciale), fie desfăcute pe piața clujeană, fie — în mică măsură — utilizate în scop de consum sau uz personal (familiar sau profesional). Puține sînt cazurile în care avem informații directe despre desfacere pe piața locală cu scop de consum local sau cu scop de tranzit, ori despre aducere de mărfuri cu destinația de a se folosi personal și nu spre vânzare; de cele mai multe ori însă putem deduce acestea din context. Un exemplu: dacă impresionantele cantități de postav, sau țesături, ori coloniale ș.a., confruntate cu persoana negustorului, periodicitatea aducerii, proveniența mărfii și alte considerente, fac plauzibilă și foarte probabilă intenția de a tranzita cel puțin parțial aceste mărfuri, de a le valorifica pe alte meleaguri în condiții avantajoase, în schimb alte produse — cum sînt și cele, din metal, lemn sau alte materii prime, de uz casnic sau personal — vor fi fost aduse mai mult spre a fi valorificate pe piața locală. Exista, desigur, și o producție locală de piese de uz casnic din metal (fier, aramă, cositor)², dar, pe de o parte, nu avem știri despre confecționarea unora din asemenea produse pe plan local, iar pe de alta se știe că un număr de inventare clujene de avere ocazionate de succesiune conțin material din cel discutat de noi provenit din import³.

Registrelle de tricesimă informează despre un import — se poate afirma — continuu de piese folosite în felurite domenii ale vieții casnice. Informații destul de bogate se dau despre aducerea unor piese necesare la bucătărie. Începem — e drept — cu un sortiment de o destinație echivocă: *ciurul* sau *strecurătoarea* („rosta“), adeseori cu specificarea metalului din care e confecționată piesa, și anume fierul („vas rosta“). Această piesă poate fi folosită în bucătărie, dar ea își poate găsi întrebuințare și în gospodăria anexă a proprietarului ei, ca și în atelierul meșteșugăresc⁴. Ea apare deseori în înregistrări, adusă fiind de

² A se vedea S. Goldenberg, *Clujul în sec. XVI. Producția și schimbul de mărfuri*, București, 1958, p. 66—84.

³ S. Jakó, *op. cit.*, p. 385.

⁴ Există mențiuni de ciururi, e drept, în mediu rural, la casa bucatelor (bucătărie, cămară de alimente), D. Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. II. București, 1968, p. 391, 424 (domeniul Satu Mare, 1569—70, resp. 1570—72); altele fac parte din inventarul unei mori, pe domeniul Băii-Mari, 1553—78, *idem*, p. 236; iarăși altele, poate la munci agricole, pe moșia din Apahida, *idem*, p. 732; în sfîrșit, ciur utilizat în topitorii de cupru (Poiana, pe domeniul Beiușului, 1600), *idem*, p. 856.

la Viena⁵, Cracovia⁶, Satu Mare⁷, precum și din direcții neprecizate de tricesimatori⁸.

Destul de frecvent întâlnim în înregistrări aducerea de *tigăi* („serpenyő“), cu variante desemnând materia primă din care sînt făcute: de fier („vas serpenyő“), sau forma: *tigăi* cu picior („lábás serpenyő“), *tigăi* de fier cu picior („vas lábás serpenyő“). Utilizarea lor curentă în bucătăria orășeanului este explicabilă, de vreme ce — se știe atît din surse narrative, cît și dintr-o bogată documentație arhivală — principala hrană în casele nobiliare, dar și ale orășenilor era carnea, de vită, porc, păsări, preparată în cele mai variate forme, fiartă și prăjită, cu sos și fără. Se importă „tigăi de fier“ din Viena⁹, Polonia¹⁰, Prešov¹¹, „tigăi“ fără alte specificații din direcții neprecizate¹², „tigăi cu picior“¹³ și „tigăi din fier cu picior“¹⁴ de la Prešov.

Importul de *căldări* („üst“) și *oale* („fazék“) este relativ bogat din Prešov, mai sporadic din „Polonia“ (fără precizarea localității). De asemenea, se aduc oale din Carei. Căldările erau din fier și aramă, de diverse dimensiuni: simple¹⁵, mari („Eoregh wst“) ¹⁶, mijlocii („keozepzereo ust“) ¹⁷ și mici („roz üsteocske“) ¹⁸. La oale, se fac numai distincții privind materialul din care se confecționează: de fier, de aramă. La un trans-

⁵ De pildă, la 13 ianuarie 1599 se aduc ciururi de fier în valoare de 4 florini (ASC, SOC, 8, XIV, p. 2), iar dacă confruntăm suma cu prețul ciurului de pe moșia din Apahida (v. nota 4), de 5, resp. 8 denari în 1598, resp. 1599, vom găsi tricesimate cel puțin 30, dacă nu 48 de piese aduse. Dar asemenea coroborări de prețuri suferă din cauza necunoașterii variantei sortimentale în ambele cazuri comparate. Mai verosimile sînt rezultatele de prețuri calculate, de pildă, din înregistrarea pe 26 octombrie 1633, cînd se taxează o duzină de ciururi costînd, la cumpărare, 6 florini (ASC, SOC, 19, VII, p. 104—105); deci, un ciur ar costa, conform acestei situații, 50 denari. Alte înregistrări în anii 1610—12, 1614, 1616—19, 1632, 1634—1636.

⁶ La 23 martie 1633 (ASC, SOC, 19, VII, p. 68), Diosi Mihaly este taxat cu 0,43¹/₂ tricesimă pentru aducerea a 16 ciururi de fier, cu 60 denari bucata; probabil, alt sortiment, decît cele vieneze.

⁷ 3 martie 1611 (ASC, SOC, 12b, VIII, p. 3).

⁸ 24 august 1622 (ASC, SOC, 15b, XVIII, p. 39—40).

⁹ 5 duzine la 26 septembrie 1634 (ASC, SOC, 19, XI, fasc. 1, p. 24).

¹⁰ Cu prețul de cumpărare 25 florini, deci cca 4 duzini, la 9 septembrie 1611 (ASC, SOC, 12b, VIII, p. 19).

¹¹ În valoare de 4 florini la 25 august 1617 (ASC, SOC, 14a, XXII, p. 32); de 25 florini, la 18 iunie 1618 (ASC, SOC, 14a, XXV, p. 28) și de 20 florini la numai 5 luni după aceea, în 27 octombrie 1618, de același negustor (ASC, SOC, 14a, XXV, p. 45); în valoare de 100 florini la 3 iunie 1633 (ASC, SOC, 19, VII, p. 81—82). Remarcabile sînt transporturile lui Wstgiartho Simon (= Simion Făurarul de căldări): în 1635—36, la răstimp de numai 5 luni, aduce 194 tigăi (10 decembrie 1635; ASC, SOC, 20, V, p. 3) și, apoi, 480 tigăi (26 mai 1636; ASC, SOC, 20, VI, p. 5).

¹² În valoare de 75 florini, la 3 februarie 1622 (ASC, SOC, 15b, XVIII, p. 6).

¹³ De 3 florini, la 5 februarie 1618 (ASC, SOC, 14a, XXV, p. 13).

¹⁴ Cu prețul de 20 florini, la 10 decembrie 1618 (ASC, SOC, 14a, XXV, p. 67).

¹⁵ De la Prešov, de pildă, se aduc la 5 februarie 1618 2 căldări cumpărate cu 5 florini bucata (ASC, SOC, 14a, XXV, p. 13), în același an încă de două ori (idem, p. 45, 67).

¹⁶ Aduse din „Polonia“ în 6 iunie 1611 (ASC, SOC, 12b, VIII, p. 16).

¹⁷ Două piese aduse la 3 februarie 1622 din direcție neprecizată (ASC, SOC, 15b, XVIII, p. 6).

¹⁸ Mai ieftine, de numai 3 florini bucata (aduse 2 bucăți în 16 august 1632; ASC, SOC, 19, VII, p. 36).

port din Prešov se specifică și destinația oalelor de aramă, ele fiind pentru fiert vinars¹⁹. Prezența acestor piese documentează un aspect de viață casnică nu mai puțin important, decît al pregătirii hranei, și anume fiertul și prepararea băuturilor, nelipsite nu numai de la masa principală a zilei, ci și de la dejun, unde fiertura de cuișoare, vinarsul, „aqua-vita“ (ultimele două apar și în registrele tricesimale clujene) erau prețuiți stimulenți ai apetitului. Cronicarul Petru Apor, elogiind obiceiurile „de modă veche“, descrie savuros modul de etalare a acestor strămoși lăudabili ai cafelei și ceaiului, acestea din urmă fiind urmași nedemni care au pătruns prin filieră austriacă. „Ori — spune el — turnînd în castroane vinars, îl stropeau cu miere, introduceau o smochină-două sau citeva bucăți de struguri uscați [stafide], aprindeau vinarsul și-l amestecau așa în tavă cu lingura, iar apoi, stingînd focul, beau aceasta, consumînd după aceea smochinele. Bărbații — continuă Apor — beau, ca băutură de dejun, și un vin nou bun dulceag-întepător, și-l socoteau sănătos, căci nu aveau stomacuri atît de încorsetate, ca aceia de astăzi“²⁰.

Un transport de la Viena conține, printre altele, *sită*²¹, piesă indispensabilă și ea gospodăriei orășenești a vremii, în care coptul pîinii constituia o operațiune indispensabilă. Că, însă, mai probabil femeile casei sau soțiile oaspeților aveau predilecție și pentru cozonaci, pare să o indice aducerea unei *rișnițe de mac* („mákórló“) ²². Dar, de bună seamă, mai apreciate erau *rișnițele de piper* („borstörő“), acest condiment fiind într-adevăr nelipsit la mesele cu cărnuri variat preparate. Se înregistrează doar un singur caz de aducere²³, dar e de presupus că asemenea ustensile casnice vor fi fost produse și pe plan local.

Felurile de mîncare erau așezate pe masă, obișnuit, în vase mai mari din cositor, iar mesenii se serveau, singuri, în farfurii de cositor. Găsim înregistrări de tăvi aduse de la Viena²⁴, farfurii din loc neprecizat²⁵. Era, firește, nevoie la încheierea mesei și de scobitori: o înregistrare de import din „Turcia“ specifică aducerea a 50 bucăți²⁶. Și, pentru ca ai casei și oaspeții să se simtă bine în continuare, se puteau aprinde și lulelele după masă; legat de aceasta, se vor fi adus, de la Viena, acele „hamma wewe“ sau „hamma veveo“²⁷ care trebuie să fie scrumiere (mai puțin probabil, colectoare de cenușă după arderea lemnelor).

În afară de obiectele de uz casnic din metal, o largă întrebuințare își găseau și felurile piese din lemn. Amintim aici mai întîi, legat tot

¹⁹ În valoare de 33 florini, aduse la 2 iunie 1622 (ASC, SOC, 15b, XVIII, p. 28).

²⁰ Apor Péter, *Metamorphosis Transylvaniae*, ed. Kóczyány László, București, 1978, p. 32.

²¹ În valoare de 2 florini; adusă la 17 octombrie 1617 (ASC, SOC, 14a, XXII, p. 34).

²² La 31 decembrie 1621 (ASC, SOC, 15b, XII, p. 2).

²³ În valoare de 2 florini; la 20 iulie 1614 (ASC, SOC, 13a, XXIII, p. 33).

²⁴ De pildă, în 4 mai și 2 decembrie 1599 (ASC, SOC, 8, XIV, p. 16, 44).

²⁵ 27 iulie 1602, două transporturi deosebite (ASC, SOC, 9, XXXV, p. 13—14, 16—17).

²⁶ 18 mai 1615 (ASC, SOC, 13b, IX, p. 17).

²⁷ 11 noiembrie 1599 (ASC, SOC, 8, XIV, p. 42); 16 iulie 1618 (ASC, SOC 14a, XXV, p. 37—38).

de alimentația zilnică, obiectele numite *pincetok*, rezervoare-răcitoare pentru păstrarea băuturii și servirea ei la masă. Registrele tricesimale abundă în informații privind aducerea lor, mai ales de la Viena și din Polonia. Există însă și obiecte confecționate din lemn care slujesc altor operațiuni cotidiene. Astfel, de la Viena se aduc lădițe și cutii „pentru cusut”²⁸, adică pentru păstrarea aței, acului, a mătăsii de cusut. Utilitare și decorative în același timp sînt sfeșnicele din lemn, marfă importată tot din Viena²⁹. Se aduceau și păpuși, căluți pentru copii („fa alak”, „ló”) ³⁰.

În sfîrșit, trebuie menționate în rîndul obiectelor de uz casnic și spălătoarele („mosdo”) ³¹, indispensabile atît curăteniei corporale zilnice, cit și ritualului mesei, unde spălatul pe mîini preceda obligatoriu așezarea la masă.

De igiena corporală se leagă și importul de *briciuri* („borotwa”), aduse din direcții neprecizate³² și de la Viena³³. Bărbierii, constituiți la Cluj în breaslă încă înainte de 1568³⁴, se ocupau cu rasul, tunsul, spălatul capului, dar întreținerea zilnică a capilaturii, a mustăților și bărbii se făcea de preferință acasă (sau, și acasă).

Datele prezentate redau, de fapt, informațiile cele mai puțin abundente despre aducerea de piese de uz casnic la Cluj. Să nu amintim decît faptul că se înregistrează cantități impresionante de cuțite, în zeci de varietăți, servind aceluiași utilități. De asemenea, nu insistăm aici asupra sticlăriei de import, a paharelor, farfuriilor și altor piese din sticlă, a cristalurilor menționate în multe cazuri. La fel, nu am putut prezenta aici covoarele, carpetele care se aduceau la Cluj, tablourile, cărțile, hîrtia și instrumentele de scris, obiectele de podoabă (inele ș.a.), evantaiurile și atîtea alte piese care, împreună cu acelea înfățișate, ne atrag atenția asupra valențelor multiple din care se constituie viața particulară, viața de familie a orășeanului în prima jumătate a sec. XVII. O „istorie particulară” încă nici pe departe dezgropată și reînviată din latență, dar a cărei cercetare promite nuanțarea, colorarea, cunoașterea tot mai temeinică a vieții orășenești în Transilvania.

FRANCISC PAP

²⁸ De exemplu, la 2 decembrie 1599 (ASC, SOC, 8, XIV, p. 44), 18 aprilie 1611 (ASC, SOC, 12b, VIII, p. 9), 8 noiembrie 1617 (ASC, SOC, 14a, XXII, p. 42), ș.a.m.d.

²⁹ Astfel, la 16 iulie 1618 (ASC, SOC, 14a, XXV, p. 37—38), 6 iunie 1619 (ASC, SOC, 15a, III, p. 64).

³⁰ 14 mai 1623 (ASC, SOC, 13a, XVI, p. 33—34); 27 martie 1615 (ASC, SOC, 13b, IX, p. 11—12).

³¹ Două spălătoare aduse la 6 august 1632 (ASC, SOC, 19, VII, p. 33).

³² 27 iulie 1602, două transporturi (ASC, SOC, 9, XXXV, p. 15, 16—17).

³³ 17 octombrie 1617 (ASC, SOC, 14a, XXII, p. 35—36).

³⁴ An în care se confirmă statutele lor de breaslă; v. S. Goldenberg, *Clujul în sec. XVI*, București, 1958, p. 162.

USTENSILES ET OBJETS D'UTILISATION PERSONNELLE DANS L'IMPORTATION À CLUJ (1e MOITIÉ DU XVIIe SIÈCLE)

(Résumé)

On présente l'information comprise dans les registres de trentième de Cluj concernant les ustensiles et les objets d'utilisation personnelle importés dans la première moitié du XVIIe siècle.

Parmi les ustensiles, on a apporté d'objets métalliques: de casseroles, de chaudrons, de pots, de tamis, d'ustensiles pour moudre le pavot et le poivre, de plats et d'assiettes, de cure-dents, de cendriers; d'objets confectionnés de bois: „pincetok“ (réservoirs-frigidaires pour la boisson), de cassettes pour coudre (contenant de fil, de l'aiguille, de la soie pour coudre), de chandeliers de bois, aussi que de jouets pour les enfants. On mentionne aussi les lavoirs et les rasoirs, nécessaires pour l'hygiène corporelle.

Les registres douaniers de trentième deviennent ainsi de sources documentaires précieuses pour l'investigation de la vie quotidienne des citoyens de Cluj, au XVIIe siècle.